

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Rize İlahiyat Fakültesi

ÇOCUK SORUNLARI VE
İSLÂM SEMPOZYUMU

30 Eylül -2 Ekim 2005, Rize

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-5623-13-5
Sertifika No: 16093

Kitabın Adı

"Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu"
(30 Eylül -2 Ekim 2005, İlahiyat Fakültesi, Rize)

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI, Başkan

Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN, Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Zafer ERGİNLİ, Arş. Gör. Bayramali NAZIROĞLU, Sekreter

Yayına Hazırlayan

Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Ses Kaydı Çözümleme

Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR, Arş. Gör. Bayramali NAZIROĞLU
Arş. Gör. Mustafa IRMAK, Arş. Gör. Ümit ERKAN

Kapak - Sayfa Düzeni

Ayda ALACA

Baskı-Cilt

Nesil Matbaacılık

1. Basım

Ocak 2010

İletişim

Kızıtaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul

Tel : (0212) 491 19 03-04 Faks : (0212) 491 19 30

www.ensarneyriyat.com.tr e-mail: ensar@ensarneyriyat.com.tr

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Rize İlahiyat Fakültesi

ÇOCUK SORUNLARI VE
İSLÂM SEMPOZYUMU

YEDİNCİ OTURUM

Başkan: Doç. Dr. Sefa SAYGILI

Efendim, konuşmacılarımız buyursunlar.

İlk konuşmacımız Ahmet Koç Bey, buyurun.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AİLEDE ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KOÇ^{1*}

Teşekkür ediyorum sayın başkan.

Efendim hepinizi saygıyla selamlıyarak sözlerime başlamak istiyorum.

Okul öncesi veya erken çocukluk dönemi, çocuğun doğumundan, ilköğretime başladığı güne kadar geçirdiği 0-6 yaşlarını kapsamaktadır. Bu dönem; gelişim bakımından hayatın en yoğun ve en kritik yıllarıdır. Bu yıllarda temeli atılan beden sağlığı ve kişilik yapısının, ileriki yaşlarda yön değiştirmekten daha çok, aynı yönde geliştiği gözlenmiştir. Uzun yıllara dayalı

1 Karadeniz Teknik Üniversitesi, Rize İlahiyat Fakültesi

bilimsel araştırmalar, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının, yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır ve alışkanlıklarını, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ortaya koymakta ve bizde sık kullanılan “*Bir insan yedisinde neyse, yetmişinde de odur*” özdeyişini hatırlatmaktadır.

Çocuğun kendini gerçekteştirebilmesi ve her bakımdan sağlıklı bir birey olabilmesi bu dönemin doğru ve bilinçli bir şekilde geçirilmesine bağlıdır. Bunun için de eğitimin, bireyin gelişim özelliklerine uygun olması büyük önem taşımaktadır.

Bu bakımdan tebliğimizdeki yaklaşımların temelini oluşturmak için, 0-6 yaş dönemini kapsayan okul öncesi dönem çocuğunun genel gelişim özelliklerine ana hatlarıyla temas etmek istiyoruz. Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri, evrensel sayılmakta ve dünyanın neresinde olursa olsun çocukların, benzer gelişim basamaklarından geçtiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte bireysel farklılıkların, içinde bulunulan çevresel koşulların, deneyimlerin ve öğrenme yaşantılarının, gelişimin her boyutunda etkili olduğu da vurgulanmaktadır. Dolayısıyla çocukların gelişimleri süresince benzer özellikler yanında, kalıtsal mirasın ve etkileşim örüntülerinin farklılığı nedeniyle bazı ayrılıklar göstermeleri de doğal sayılmaktadır.

Burada, çocuğun gelişiminin *kalıtsal özellikler ve çevresel koşulların* karşılıklı etkileşimi sonucu biçimlendiğini hatırlamak gerekir. Çocuğun ana-babasından kalıtım yoluyla aldığı özellik, güç, yetenek ve yetersizlikler gibi *kalıtsal biyolojik değişkenlerle*, anne karnındaki yaşam sürecinde ya da doğum anında etkili olan olumlu ya da olumsuz şartlara bağlı *kalıtsal olmayan biyolojik değişkenler*, onun *çevre* ile ilişkilerinde sürekli olarak etkisini göstermeye devam edecektir.

A. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Genel Gelişim Özellikleri

Okul öncesi dönemin genel karakteristiği, gelişimin oldukça hızlı olduğudur. Çocuk; büyüme, gelişme, çevresini keşfetme ve öğrenme yeteneklerine doğuştan sahiptir. Doğumdan itibaren

merkezî sinir sistemi, fiziksel yapı, hareketler, duyu organları ve iç salgı bezleri hızlı bir gelişim sürecine girer. Doğumu izleyen ilk iki yıl içinde çocuk, *duyuları ve motor faaliyetleri* yoluyla dış dünya ile ilişki kurarken, çevresinde olup bitenleri ve kendisinin çevresinden farklı olduğunu keşfetmeye çalışır. Bu süreçte duyuları ve hareketlerindeki gelişmeler; çocuğun çevreyi tanınması, sosyal ilişkilerini geliştirmesi, taleplerini gerçekleştirilmesi ve yoğun öğrenme heyecanı duyması bakımından önemli sonuçlar doğurur ve diğer gelişim alanlarındaki performansını da derinden etkiler.

Bu yıllar duygusal güvenin ve sağlıklı bir benlik kavramının temelini atıldığı dönemdir. Bu dönemde *temel güven duygusu*, gerçek benliğin farkına varmada olumlu bir benimsemeyi sağlayan en önemli faktörlerden birisidir ve kişilik gelişimi açısından son derece önemlidir. Bebeklik döneminde, anne ya da onun yerine geçen kişi ile çocuk arasındaki etkileşim sırasında filizlenen bu duygu, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında gösterilen duyarlılıkla ilgilidir. Bu bakımdan beslenme ve bakım esnasında, sevgi ve yakın temasa dayalı sıcak ilişkiler önem kazanmaktadır. Zira çocuğun temel güven, sevgi ve kabul görme güdülerinin doyurulması, onun birçok istedik davranışa yönelmesinde etkili olacağı gibi, ileriki yaşlarda bağımsız bir bireyselleşme yetkinliğine ulaşmasına da zemin hazırlayacaktır. Araştırmalar, bebekliklerinde anne ya da onun yerini alan bir yetişkinin yokluğu ve sevginin yetersiz oluşu gibi nedenlerle temel güven duygusu gelişmemiş çocuklarda bu durumun tüm gelişim alanlarını olumsuz etkilediğini ve bundan dolayı bu tür çocukların ileriki dönemlerde çeşitli ruhsal bozukluklar, aşırı korkular, aşırı kıskançlık, bencillik, sabırsızlık ve saldırganlık gibi anti-sosyal davranışlar gösterme ihtimallerinin fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocuğun 2 yaşında kazandığı en önemli iki başarı kendi kendine *yürümek* ve *konuşmaktır*. Yürümeye ve konuşmaya başlayan çocukta, anneye olan bağımlılıkta bir azalma izlenir. Fiziksel olgunlaşmaya bağlı olarak çocuğun yürümesi, koşması, istediği nesnelere eline alıp istediğini bırakması, yemeğini kendi başına yemek istemesi, elbiselerini giyip çıkarması ve düştüğünde yardım

almadan kalkmaya çalışması, ondaki *keşfetme* ve *özerklik* çabalarının doğal sonuçlarıdır.

"*Bebeklik Dönemi*" denilen doğumdan sonraki ilk iki yıl, çocuğun başkalarıyla münasebette bulunması için gerekli olan temel otomatizmleri elde ettiği yıllardır. İlk 2 yılın sonunda, bebeklik dönemini geride bırakıp "*İlk Çocukluk Dönemi*"ne giren çocuğun otomatik refleksleri olan bir yaratık durumundan, problemleri çözmek üzere yeni yollar keşfeden bir birey durumuna girdiği görülür. Artık çocuk, *duyu-hareket* yerine, zihinsel kombinasyonları kullanmaya, böylelikle problemlere çözümler aramaya koyulur.

2-3 yaşlarında çocukta "*ben*" bilinci gelişmeye başlar. Kendi iradesini ve benliğini keşfetme arzusu içindedir. Kendi yolundan gitmeyi denemek ister. İçteki bu değişim dışı "*ben*" sözcüğünün kullanılmasyla yansır. "*Ben*" bilincinin gelişmesine paralel olarak, çocuğun çevreyle ilk çatışmaları da başlar. Bu dönem, onun söz dinlemediği, söylenenin aksini yaptığı ve inatçı tutumlar sergilediği bebeklikten çocukluğa. geçiş dönemidir. *Negativizm* olarak tanımlanan bu dönemde görülen olumsuz tepkiler, kendini çevresindekilere kanıtlama ve varlığını kabul ettirme çabalarına bağlı, ilk "*karşı koyma bulvarı*"dır. Otorite olarak algıladığı kişilerin istek ve beklentilerine direnmek, çocuk için varolmaya çalışmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle onun yetişkinler tarafından baskı altına alınması ve engellenmesi, bağımsızlık ve benlik duygusunun zedelenmesine ve öfkeye neden olur.

Okul öncesi dönem çocuğu için *zaman* kavramı çok belirgin değildir. O, geçmiş ve gelecek zamandan daha çok şimdiki zaman algısına sahiptir. Onun için sadece içinde bulunduğu an vardır. O an içinden geçen ne ise davranışlarına yön veren odur. Bu nedenle dürtüsel davranışlar sıklıkla görülür. Ayrıca çocukların yapılması istenmeyen davranışlarla ilgili olarak sık sık uyarılması da bu nedendir. Çünkü söylenenler, çocuk için hep geçmişte kalır. Üstelik, onlar uyarıları uzun süre akıllarında tutamazlar ve unuturlar.

Sosyalleşme sürecinde, çocukta ilk yıllardan itibaren görülen en önemli özellik çevresindekileri *taklit* etmesidir. Taklidin ne kadar önemli bir güç olduğunu anlamak için konuşmayı ancak bu yolla

elde ettiğimizi düşünmek yeterlidir. Yalnız dil ve hareketler değil, duygu ve heyecanlar da taklit edilir. Özellikle 4 yaşlarından itibaren çocukta, yetişkinler ve akranları ile işbirliği artar ve "biz" duygusu teşekkül etmeye başlar. Bu dönemlerde yetişkin davranışlarını model alıp tekrar etme özelliği gelişir. Çocuk, dikkatini çeken davranışları tekrar ederek daha sonraki aşamalarda kuracağı *özdeşim*lere hazırlanır. Erkek çocuk genellikle baba ile, kız çocuk anne ile özdeşleşme eğilimi gösterir.

Çocuk, 3-4 yaşlarından itibaren girişimci bir özellik gösterir, ancak çevre ile ilişkilerinde *ben-merkezlilik* (egocentrism) hakimdir. Bu, çocuğun mutlaka istemli olarak bencil olduğu ya da kendisiyle aşırı derecede ilgili olduğu anlamına gelmez. *Ben-merkezlilik* daha çok, bir şeyi başkasının bakış açısından görme ya da başkasının duygularını ve ihtiyaçlarını fark etme konusunda yetersizlik anlamına gelir. Çocuğa göre kendisini çevreleyen kişiler ve eşyalar, kendisi gibi düşünürler ve kendisinin hissettiğinin aynısını hissederler. Bu nedenle çocuk, kendi zihninden geçenlerle başkalarının zihinlerinden geçenlerin farklı olabileceğini ayırt edemez. Kendisini merkez olarak algıladığı için de, her şeyin kendisi için olduğunu düşünür ve kendisine göre düzenlenmesini ister. Mantık kurallarına uygun olarak düşünemeyen bu dönem çocuğunun akıl yürütme şekli kendine özgüdür. Mantık yürütmede tümevarım ya da tündengelim yollarını kullanamaz. Mantığı değişken ve yüzeyseldir. Tek yönlü düşünür. Genele dokunmadan, bir özelden diğerine geçerek *özelden özele* akıl yürütme kullanır. Sözelimi, kahvaltıda her zaman yediği yumurtayı bir sabah yemediğinde, kahvaltı yapmadığını düşünebilir.

Çocuk yargılamalarında belirleyici olan, nesnelere görünmeyen içsel özellikleri değil, belirgin olarak algılanan görüntüsel özellikleridir. Böylece çocuk içle dış, öznel ve nesnel, soyutla somut arasındaki ayrımı anlayamaz. İşte bu ben-merkezlilik, çocuğun tümüyle kendisine özgü bir dünya tasarımına sahip olmasını doğurur ki, bu tasarımın bazı özellikleri vardır:

Bunlardan birisi *görüngücülüktür* (phenomenisme). Çocuğa göre, aynı mekân ve zamanda yan yana duran nesnelere arasında bir bağlantı vardır. Çocuk her şeyi her şeye bağlar. Örneğin, ona

göre, terazinin kefesinin denk gelmesinin nedeni, daraların biçimi olabilir.

Bu dönemde çocuk düşüncesinin bir başka özelliği *ortaklıktır* (participation). Çocuğa göre, nesnelere arasındaki ilişkiyi belirleyen nesnelere kendisi değil, çocuğun kendi kanısındır. Ona göre, odanın içindeki gölgeyi, ağaçların altındaki gölgeler meydana getirmiş olabilir.

Keza, çocuk düşüncesinde *gayecilik* (finalism) hakimdir. Çocuğa göre, her şeyin bir görevi vardır ve her şey kendi görevini yerine getirir. Bunlar insanın çıkarıdır. Örneğin; anne, yemek pişirmek için; dağlar, insanlar üzerine çıksın diye vardır.

Çocuk düşüncesinin bir başka özelliği *yapaylıktır* (artificialism). Bu dönemde çocuk, her varlığın bir eser gibi yapay olarak yapıldığına ve her şeyi bir yapının bulunduğuna inanır. Çocuğa göre ırmakların yatağını kazan, güneşi ileri doğru iten, rüzgarı estiren çok büyük ve güçlü bir insandır.

Çocuk düşüncesinde bir başka özellik ise *canlılıktır* (animism). Cansız ya da düşürünü varlıklara canlıymış gibi anlam yükleme olarak tanımlanabilecek bu özellik, çocuğun hayal dünyasının zengin oluşu ile açıklanmaktadır. Hayali oyunlar oynama ve gördüğü rüyaları gerçek sanma da, bu düşünce şekline bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaşlarda çocuk, büyük ölçüde dış dünyayı zihni semboller halinde tasarımıyabilecek güçtedirler. Gözlerinin önünde bulunmayan ya da hiç mevcut olmayan nesne, olay, kişi ve varlığı temsil eden semboller geliştirmeye başlar. Bu sembolik, hayali ve oyunsal maceralar sayesinde çocuk yavaş yavaş gerçek yaşama hazırlanır. Masal dinlemekten ve kitap okunmasından hoşlanması da bu nedenledir.

Okul öncesi dönem çocuğunun 3-6 yaş arasındaki en önemli faaliyeti *oyundur*. Öğrenmeye dönük olan oyun, çocuk için ciddi bir iştir. Çocuk, oyun aracılığı ile duyu-hareket ve biliş becerilerinin bir çoğunu vurgular ve denetler; kavramları, toplumsal farkındalığı ve toplumsal davranışı geliştirir. Bellek, imgelem, karar verme, gayret, kendi hakkını koruma, başkalarının hakkını gözetme, işbirliği ve paylaşımında bulunma gibi yetilerin gelişmesi için çocuğun etkinliğe ihtiyacı vardır. Oyun, bunlara imkân veren en önemli etkinliktir ve

çocuğun manevî gıdasıdır. Bu nedenle “*çocuk ruhu sağlığı; sevimlik ve oynamaktır!*” denilmiştir.

Çocukta 4 yaşlarından itibaren, dil gelişimine ve rahatlıkla hareket edip çevresini araştırabilmesine bağlı olarak etrafında olup bitenlere yönelik yoğun bir merak ve öğrenme dürtüsü görülür. Çevresindeki olayları anlayabilmek için annesine, babasına ve çevresindekilere “*Ne, nerede, niçin, nasıl*” gibi merak giderici sorular sorar, girişimde bulunur ve kendisine yapılan açıklamaları ilgi ile dinler. Cinsiyetle ilgili farklılıklar da bu yaşlarda keşfedilerek sorulan sorular arasında yer almaya başlar.

Çocuk, 5 yaşında bilgili ve olgun bir birey görünümündedir. Konuşması açık seçik ve anlaşılır hale gelmiş ve kendine güveni artmıştır. Çeşitli sorumluluklar alabilir. Toplumun isteklerine uygun davranmak, böylece çevrenin onayını almak ister. Bunun için çevresindekilere karşı dostça davranır ve yetişkinlerin istedikleri şeyleri yapmaktan memnun olur. Öğrenme merakı oldukça yükselmiştir. Masaldan daha çok gerçek yaşama dönük konuları yeğler; hikaye dinlemekten büyük zevk alır.

6 yaşındaki çocuk, atılgan, coşkulu, amaca yönelik davranışlar sergileyen ama zaman zaman düşünceli, kararsız ve heyecanlıdır. Halâ ana-babanın ona verebileceği bakım ve güvene büyük ölçüde ihtiyaç duymasına rağmen bağımsızlığına düşkün olduğu için bunları genellikle reddeder. Araştırma ve merak duygularını tatmin etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunur, cinsiyet vb. konulardaki soruları yoğunlaşır. Bu faaliyetler ve sorular karşısında yetişkinler tarafından ayıplanır ya da azarlanırlarsa suçluluk duygusu geliştirebilir.

Çocukta kendini mutsuzluğa götüren pek çok duygu türü ilk olarak okul öncesi dönemde ortaya çıkmaktadır. Çocuk, sık sık üzüldüğü, sıkıldığı ve bıktığı etkilerle karşılaşırken korkuları artmakta, öfke, kıskançlık, yabancılara ve kimi kişilere karşı nefret ve inatçılık gibi duyguları ilkel biçimiyle dışarı yansıtmaktadır. Aile çevresinin, bu tür duyguların oluşmasında ve yeğlenmesindeki etkisi kuşkusuz büyüktür. Bu tür kötü uyarıların devamı, bazı davranış ve uyum bozukluklarına neden olabildiği gibi, aşırı

düşkünlük ve taşkın sevgi gösterileri de benzer sorunlara yol açabilmektedir.¹

B. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Dinî Gelişim Özellikleri

İnsan, dünyaya gelirken türlü duyguları deneyecek imkânları beraberinde getirir ve bunlardan hangilerinin hangi oranda gerçekleşeceğini büyük ölçüde çocuğun çevreyle etkileşimi belirler.² Duygular, zihin hayatından çok önce başlayan, insanın esas varlığına bağlı ruhsal hallerdir. Herhangi bir tesir karşısında duyarlık ve duygulanmak, insanda fıtrî bir istidat ve kabiliyettir.³

Yaratılışın temel yapısı ve işleyiş prensipleri herkeste ve her yerde ortaktır ve duygular insanın yaratılışına bağlı "tabii" özelliklerdir. İslam kaynaklarına göre insan, Allah'a inanmaya ve dinî inancı kabullenmeye yetenekli olarak yaratılmıştır.⁴ Bu anlamda din duygusu da "evrensel" bir özellik taşıır⁵ ve diğer duygular gibi fıtrîdir.⁶ Ancak fıtrata işaret eden meşhur hadiste de⁷ belirtildiği gibi, bu tabii eğilimin nasıl bir gelişme göstereceğinde çevresel faktörlerin önemli rolü vardır.

Din duygusu, psikoloji alanında da bir realite olarak kabul edilmekte ve genellikle, türlü dinî objeler karşısında beliren bir çok

1 Okul öncesi dönem çocuklarının genel gelişim özelliklerine ilişkin verilen bu bilgilerde şu eserlerden yararlanılmıştır: Arthur T. Jersild, *Çocuk Psikolojisi I-II*, çev. G. Günçe, Ankara 1974; *III*, Ankara 1972; Guy Jacquin, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. M. Toprak, İstanbul 1976; Fitzhugh Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, çev. S. Selvi, İstanbul 2000; Luella Cole-John J. B. Morgan, *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, çev. B. H. Vassaf, İstanbul 1985; Jean Piaget, *Çocukta Dünya Tasarımı*, çev. R. U. Şemin, İstanbul 1988; Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara 1988; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1988; Mary J. Gander- Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, yay. haz., B. Onur, Ankara 1993.

2 Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1982, s. 95; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ankara 1983, s. 27. vd.

3 Pazarlı, *age*, s. 93-94.

4 bk. Rum 30/30; Müfessirlerin ayetin bu anlamdaki geniş yorumları için bk. Elmalılı M. H. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ty., C. VI, s. 3824 vd; Kur'an'da anlatılan "Elest Tecrübesi" de Kur'an yorumcuları tarafından genellikle din duygusunun doğuştanlığına işaret sayılmaktadır. (bk. Arâf 7/172)

5 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara 2003, s. 138.

6 Pazarlı, *age*, s. 94.

7 Hadisin varyantları için bk. Buhârî, *Cenâiz* 79; Müslim, *Kader* 23, 25; *İman* 264; İbn Hanbel, *Müsned II*, 233; *III*, 435; *IV*, 24; *V*, 9.

duygunun ortak adı olarak ele alınmaktadır.⁸ Bu yaklaşıma göre din duygusu, tek bir duygu şekli olmayıp, dinî konular karşısında kişide beliren duyguların genel adıdır.⁹ Din Psikolojisi alanında araştırma yapan psikologların pek çoğu, din duygusunun diğer duygular gibi insanda tabii olduğu görüşündedir. Onlara göre, dünyaya gelen çocuk ruhen dine yabancı olmayıp bilakis dinî inancın tohumları insan ruhunda bulunmaktadır. Hatta bu araştırmacılardan bazıları, dinî inancın şekillenmesi ve derinleşmesi için çocuğun büyük bir hazırlık içerisinde olduğunu ve Allah'a inanmak için dinî ilgi, eğilim, arayış ve özlemin daha küçük yaşlardan itibaren dışa yansıdığını belirtmektedir.¹⁰

Bütün bu yaklaşımlar, kuşkusuz çocuğun doğuştan dindar olduğunu değil, bunun için doğal bir eğilime sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuktaki bu doğal eğilimin gelişmesi ve dinî bilincin oluşması, pek çok faktörün karşılıklı etkileşimine bağlıdır. Psikolojik ve pedagojik çalışmalara göre, çocukta dinî bilincin uyanmasında ve gelişmesinde rol oynayan başlıca etkenler şunlardır¹¹:

1. Çocuğun doğal gelişimi
2. Aile çevresindeki ve birlikte olduğu diğer yetişkinlerin tutumu
3. Dinsel konuların doğrudan doğruya öğretilmesi.

Görüldüğü gibi, dinî bilincin oluşmasında doğal gelişim yanında çevresel faktörler de etkili olmaktadır. Yapılan bütün tecrübi gözlemler, dinî davranış ve tutumların dışa vurulmasında ilk çocukluk döneminde aile ilişkilerinin en belirgin faktör olduğunu göstermiştir. Yetişkinlerin sahip oldukları dinî tutumlar ile, onların çocukluk dönemlerinde aile hayatından edindikleri dinî tecrübeler

8 bk. Yavuz, *age* (1983), s. 34.

9 Hökeleki, *age*, s.138.

10 Bu konudaki görüşler için bk. Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. S. Odabaşı, Ankara 1958, s. 19, 80, 94, 108; A. Vergote, "Çocuklukta Din" çev. E. Fırat, *AÜİF Dergisi*, Ankara 1978, C. XXII, s. 315 vd.; Pazarlı, *age*, s. 95-96; Yavuz, *age* (1983) s. 38-43; Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Ankara 1987, s. 46-47; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul 2003, s.113 vd..

11 bk. Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara 1980, s. 88-89; Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Ankara 1990, s.70; Ayrıca bk. Yavuz, *age* (1983), s. 38.

arasında çok sıkı bir ilişki bulunduğu¹ ve yetişkinlik devresinde görülen ruhi olayların, çocukluktaki izlenimlerin bir yansıması olduğu düşünülmektedir.²

Çocuğun, kalıtımla getirdiği özelliklerin ne kadar gelişeceği, nasıl biçimleneceği ve daha sonraki yılları ne derece etkileyeceği aile ortamı ile ilgili pek çok değişkene bağlıdır. Ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel niteliği, çocuklarına sağladıkları uyarılar, aile bireylerinin birbirleriyle ve çocukları ile olan ilişkileri, çocuk yetiştirme tutumları, sözel iletişim biçimleri, nasıl bir model oluşturdukları, sağlık, beslenme, gelişim ve eğitim konularındaki bilgileri, bunlardan bazılarıdır.

Çocuğun dinî inancı da ailede dine verilen değere uygun bir gelişme gösterir. Din, ailede merkezî bir değere sahipse, çocuğun inancı da buna paralel gelişir. Ailenin dine karşı olumsuz tavrı, çocuğun dinî inancının gelişmesine engel olabileceği gibi zararlı da olabilir.³

Okul öncesi dönem, din duygusunun gelişimi ve dinî konulara merakın yoğun olduğu dönemlerden biri sayılmaktadır. Ancak çocukta dinî anlayışın gelişmesi, sadece din duygusunun gelişimine bağlı değildir. Hem fizyolojik hem de psikik fonksiyonların olgunlaşması dinî duygu ve tecrübeleri büyük oranda etkilemektedir.⁴ Yani, bir yandan çocuğun yakın çevresinin etkileri, diğer yandan fizyolojik ve psikolojik fonksiyonların gelişmesi sonucu; çocuğun içinde yaşadığı kültür evreni onun diğer davranışlarında olduğu gibi dinî davranışlarının belirlenmesi ve biçimlenmesinde de önemli bir faktördür.⁵

Çocukta dinî uyanışın ve dinle ilgili tecrübelerin ne zaman başladığı konusunda kesin bir şey söyleyebilmek güçtür. Çünkü çocukta dinî uyanışı belirleyen tek faktör yaş değildir. Yukarıda da temas edildiği gibi diğer gelişim alanlarında yaşanan süreçler ve

1 bk. Bovet, *age*, s. 56; Vergote, *agm*, s. 294; Yavuz, *age* (1983), s. 47-48.

2 Maria Montessori, *Çocuk Eğitimi*, çev. G. Yücel, İstanbul 1992, s. 14, 20.

3 Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, İstanbul 1994, s. 288-289.

4 W. H. Clark, "Çocukluk Dönemi Dinî", çev. N. Armaner, *AÜİF Dergisi*, Ankara 1981, C. XXIV, s. 181.

5 Armaner, *age*, 88.

çevresel faktörler bu konuda oldukça belirleyicidir. Dinî atmosferin ve dinî uyarıların yoğun olduğu çevrelerde dinî uyanışın daha erken olduğu gözlenmektedir.

Çocuğun dinî kavramlarla karşılaşması müslüman toplumlarda genellikle iki yolla olmaktadır. Bunlardan birisi *dil gelişimi* ile ilgilidir. Çocuk, hayata gözlerini açtığı andan itibaren "*Maşallah!*", "*Allah ömür versin!*" gibi temennilerle ve çoğu dinî içerikli sözcüklerden oluşan "*Ninni*"lerle dinî kavramları duymaya başlar.⁶ Hatta bunu doğduğunda kulağına okunan "*Ezan*" ve "*Kâmet*"e kadar götürmek mümkündür.

Çocuğun dinî kavramlarla karşılaşmasının ikinci yolu ise, *zihinsel ve duygusal gelişimle* ilgilidir. Çocuğun her şeyin nasıl olduğunu, nereden geldiğini merak ettiği çağda sorduğu sorulara aldığı cevaplarda da çocuk bir çok dinî kavramla karşılaşmış olur.⁷

Dil, zihinsel, bilişsel ve sosyal gelişime paralel olarak genellikle 3-4 yaşlarından itibaren, çocukta dinî gelişimin daha anlamlı hale geldiği görülmektedir. Bazı psikologlar, 4. yaşın, çocuğun dinî dünyaya ilgisinin "*altın yaşı*" olduğunu belirtmektedir.⁸ Çocuk, sorgu çağının etkisi altındaki bu yıllarda diğer konulardaki sorularının yanında dinî içerikli pek çok konuda da yetişkinleri zorlayan sorular sorar. Bu çağlarda çocuk, *Allah, melek, peygamber, cennet, cehennem, sevap, günah, helal, haram* gibi dinî kavramları günlük dilde sıkça duymaktadır. Bunların yanında tabiatın ve varlıkların oluşumu, canlıların doğup gelişmesi, kendilerinin nereden geldikleri, ölüm ve ölüm sonrası gibi hususlar onların en çok merak ettikleri konulardır.

Dil gelişimine paralel olarak, yetişkinlerin kullandıkları dinî içerikli sözler çocukta yer etmeye başlasa da din dilindeki pek çok sözcüğün anlaşılması ve dinî yaşayışın özünün kavranması okul öncesi dönem çocukları için güçtür. Bununla birlikte düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanmaya hazırdırlar ve

6 Beyza Bilgin, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 8-9, Ankara 1986, s. 25.

7 Bilgin, *agm*, ay.

8 Vergote, *agm*, 317.

söylenenlere içtenlikle inanırlar ve gördüklerini taklit ederler. Bu nedenle dinî bilgilerin gelişip çoğalmasında ilk ve en çok görülen şekil, bu bilgilerin derinine nüfûz etmeden olduğu gibi belenilmesidir.¹

Kavrama kabiliyetleri ancak görünen şeylere yönelik olduğu için, soyut kavramları anlayamaz ve bunlara somut anlamlar yüklerler. Örneğin bu dönem çocuklarında *antropomorfizm*, yani *"insana benzetme"* özelliği, Allah'ı da insana benzetmelerine yol açmaktadır. Farklı dinî kültürlerin hakim olduğu çevrelerde yapılmış araştırmalar, insan biçimli tanrı tasavvurunun bütün çocuklarda benzer özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çocukların gözünde Allah da, ana-babaları gibi bütün kudreti ve üstün bilgisi ile her şeye tasarruf etmektedir. Ancak *"korku, hayranlık, emniyet ve dindarlık duygularıyla dolu olarak sembolik bir değer taşımasıyla bu antropomorfik Allah anlayışı, beşeriliğin ötesine yönelmektedir. Çocuklar, Allah'ı beşerî bir modele göre tahayyül ederek bir insanı kadar gerçek olarak tasavvur etmekle birlikte, O'nu başka bir alemde teşekkül ettirerek insandan tefrik ederler."*² Araştırmalar, Allah'ın çocuklar tarafından, insanlardan daha büyük ve daha güçlü bir insan olarak tasavvur edildiğini göstermektedir. *"Peri Masalları Çağı"* olarak nitelendirilen bu dönemde duygu ve hayallerinin yoğunluğu da tasarıma eklenince çocuklar Allah'ı, gökyüzünde, bulutların üstünde, altın sarayda, cennette, yıldızların yanında yaşayan *"büyük bir insan"* ya da *"ak sakallı bir dede"* olarak tasavvur etmektedir.³

Yetişkinler karşısında genel olarak çocuğun geliştirdiği, itaat, baş eğme, hürmet, uyum gibi davranış özellikleri onun dinî verasete katılımını kolaylaştırır.⁴ Çocuktaki *"himaye altında bulunma"*

1 Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnanıcının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1970, s. 12; Clark, *agm*, s. 182; Hökelekli, *age*, s. 255.

2 Vergote, *agm*, s. 320.

3 bk. Bovet, *age*, s. 99 vd.; Vergote, *agm*, 317, 319; Armaner, *age*, s. 84-85; Yörükoğlu, *age*, s. 10; Beyza Bilgin, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1986, s. 13 vd.; Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul 1988, s. 255 vd.; Selçuk, *age*, s. 71 vd.; Yurdagül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara 1994, s. 43 vd.; Nezahat Özen, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, İstanbul 2004, s. 67 vd.

4 Hökelekli, *age*, s. 252.

duygusunun, yani kendisinin başkaları tarafından korunduğunu, sevgi ve şefkat gördüğünü hissetmesinin Allah'a sığınma duygusuna çok benzediği ve bu duygunun dinî yaşayışın nüvesini teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Çocuğun "güven" duygusu geliştirme, bir söz veya eyleme karşı "tepkide bulunma", "çevresini tanıma" ve "yeni tecrübeler edinme" isteklerinin yerine gelmesi, "himaye altında bulunma" duygusu ile yakından ilgilidir. Başlangıçta ana-babası tarafından sağlanan bu duygu, çocukta Allah'la ilgili bilgi ve inancın gelişmesine bağlı olarak güç ve süreklilik kazanacaktır.⁵

Çocukların dini yaşantılarla erken yaşlarda karşılaşmaları onlara duygusal bir zenginlik kazandırır. Mesela duanın onlar için özel bir yeri vardır. Çocuklar bu dönemde duanın Allah ile bağlantılı olduğunun farkında olmalarına rağmen, dinî anlamını kavrayamazlar. Duayı çocukça arzuların elde edilmesi için başvurulan bir yol, Allah'ı da, tıpkı ana babaları gibi, bir şey isteyince yerine getirecek bir kimse gibi düşünürler.⁶ Bu nedenle dualarının içeriği daha çok kişisel maddî isteklerine yöneliktir ve isteklerinin yerine getirilmesi için Allah'ı ikna etme eğilimi taşır. Dualarının gerçekleşeceğine yürekten inanırlar. Ancak bu dualar pek rasyonel görülmez ve dinleyenlerde biraz rasgele yapılmış imajını uyandırır.⁷ Bu dönemde çocuklar, yetişkinlerle birlikte ibadetlere katılmaktan, onların yanında yer almaktan büyük zevk duyarlar. Ancak ibadetin gerektirdiği ciddiyete uzun süre sabır gösteremezler.

Ölüm de çocukların merak ettikleri olaylardan birisidir. Ölümün ne anlama geldiği, ölülerin toprak altında ne yiyip ne içtikleri, nasıl hava aldıklarına ilişkin sorular sorarlar. İlk çocukluk dönemlerinde ölüm çok belirsiz ve bulanık bir kavramdır. Bu çağda ölümün sürekli ve geri dönülmez bir olgu olduğu kavranamaz. Onlar için ölüm, uzun bir ayrılık, ya da dönüşü olan uzun bir yolculuktur. Çocukların ölümle ilgili korkuları yetişkinlerin ölüm korkusundan değişiktir. Çocukların doğrudan doğruya ölümle ilgili gibi görünen

5 Clark, *agm*, s. 177-180.

6 Özbaydar, *age*, s.12.

7 bk. Konuk, *age*, s.18; Özeri, *age*, s. 73.

korkularının altında “*yalnız kalma*” korkusu yatar. Yakınını kaybeden bir çocuğun ölümüne tepkisi, daha çok ortada kalmış olmaktan doğan acıların dile getirilişi şeklindedir. Okul öncesi çağda özellikle anne ölümü, sonuçları bakımından çok ağır ruhsal bozukluklara veya uyumsuzluklara neden olabilir.¹

Çocukların ölümle ilgili soruları cennet, cehennem, melek, ahiret vb. dinî içerikli kavramları gündeme getirir. Henüz somut olayları idrak edebilme aşamasında olan okul öncesi dönem çocukları, ölüm gibi soyut bir kavramı anlamaya çalışırken hayli zorlanmaktadırlar. Sözgelimi bu dönemde çocuklar ölen birisinin mezara konmasıyla cennete gitmesi arasındaki ilişkiyi kavrayamazlar. Bu dönemde yaşanan ölümle ilgili hatıralar, bütün ömrü kapsayacak biçimde zihinde yer edebilmektedir. Ancak ölümüne kendi yakın çevresinde tanık olmamış bir kimsenin, çocuk ya da yetişkin, ölümü kavrayışı tam sayılmaz. İnsanlar sevdiklerini yitirince ölümü yeniden ve gerçekten öğrenirler.

C. Okul öncesi Dönemde Ailede Din Eğitiminin Temel İlkeleri

Okul öncesi dönemin insan hayatında ne kadar önemli olduğuna yukarıda işaret etmeye çalıştık. Ülkemizde bu dönemdeki çocuklar için okullaşma oranının %10'a bile ulaşmadığı² ve bu kurumların programlarında doğrudan bir din eğitimiye yer verilmediği göz önünde bulundurulacak olursa, okul öncesi dönem çocuklarının genel eğitimi ve din eğitiminde en büyük sorumluluğun ailelere düştüğü net olarak anlaşılmış olacaktır. Ancak bütün ailelerin, çocukların gelişim özelliklerine uygun yeterli bir eğitim verebilecek durumda olmadığı da bir gerçektir.

Eğitimin amacı, bireyin ruhî ve bedenî tüm yeteneklerini bir bütün olarak geliştirmek suretiyle kendini gerçekleştirmesine

1 bk. Yörüköçlü, *age*, s. 194-198; Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, s. 257.

2 Bugün ülkemizde 0-6 yaşları arasında bulunan 7.826.112 çocuktan 5.115.664'ü 3-6 yaş nüfusunu oluşturmakta ve 2004-2005 eğitim-öğretim yılı istatistiklerine göre bunlardan sadece 434.771'i (% 8.5'i) okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmektedir. bk.http://www.nvi.gov.tr/attached/nvi/istatistik_2004/2004nufus/2004nufus_excel/2004yasayanococuk.xls; www.ooegm.meb.gov.tr

rehberlik etmektir. Dolayısıyla, din eğitimi verirken bunun genel eğitim içerisinde çocuğun bütün gelişim alanlarıyla uyumlu olarak verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Şu halde okul öncesi dönemde çocuğun gelişim özelliklerine uygun bir din eğitimi nasıl olmalıdır? Bu konuda ailelere yardımcı olabilmek için neler yapılabilir? Tebliğin bu bölümünde bu sorular merkez alınıp, konuyla ilgili temel ilkeler üzerinde durulacak, sonra da bazı sonuçlara ulaşılmaya ve bunlara bağlı olarak birkaç öneri getirmeye çalışılacaktır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, eğitimin doğum öncesine uzanan boyutları vardır.³ Eş seçimi ve eşler arasındaki uyum, çocuğu kabul etmeye ve doğumu sevinçle karşılamaya hazır oluş ve hamilelik boyunca ve doğum esnasında yaşanan psikolojik ve fizyolojik olayların tümü, çocuğun doğum sonrasındaki gelişimi üzerinde etkili olmaktadır. Bunların üzerinde durmak tebliğin sınırlarını aştığı için sadece önemine işaret etmekle yetinip esas konumuza geçmek istiyoruz.

Ailenin din eğitimine ilişkin temel görevi, çocuğun fitratında var olan doğal dindarlık eğiliminin ortaya çıkmasına ve gelişmesine rehberlik etmektir. Yani, taklit ve merak yoluyla başlayacak dinî eğilimler için ortamlar oluşturarak çocuğu desteklemek ve ileride gerçek anlamıyla kavrayacağı dinî anlayışa hazırlamaktır.

Bunu yaparken, çocuğa ve onun geleceğine ilişkin *ilgi* ve *sorumlulukla* birlikte, *çocuğu tanımak*, anlamak ve gelişim özelliklerini bilmek, uyarıcı zenginliği ve tutarlılığı olan *çevreye* önem vermek ve çocuğa duyulan *saygı* temel ilkelerimiz olmalıdır.⁴ Çocuğa *saygı göstermek*, çocuğu *ciddiye almaktır*. Çocuğun gayretleri, başarıları, başarısızlıkları, ıstırapları, sevinçleri, oyunları ve çalışması, tamamıyla onun güçleriyle orantılıdır ve bunlar çocukça ve basit

3 Bu konuda modern psikolojinin yaklaşımı için örnek olarak bk. Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara 2003, 23-38; İslam kaynaklarına dayalı yaklaşımlar için örnek olarak bk. İbrahim Canan, *Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, İstanbul 1991, s. 52-68; Bayraktar Bayraklı, "Eğitimin Doğum Öncesi Boyutu" *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler) I*, (Şanlıurfa, 15-17 Ekim 1993), (İSAV), İstanbul ty., s. 169-177.

4 bk. Montessori, *age*, s. 117-118.

şeyler değildir. Bu bakımdan çocuğun dış dünya ile temas etmek suretiyle girdiği tecrübeler önemsenmelidir.¹

Yetişkinler, çocuğun davranışlarını değerlendirirken genellikle kendi açılarından bakarlar ve çocuğu kendi çabalarıyla dolduracakları boş bir kap gibi görürler. Böyle hareket eden bir yetişkin istediği kadar çocuğa karşı sevgi dolu olduğunu söylesin, gerçekte çocuğun kişilik gelişimini bilinçsizce baskı altına almaktadır. Bu bakımdan *çocuğa saygı* aynı zamanda, yetişkinin çocuğu "*olduğu gibi*" görebilmesi ve anlamaya çalışmasıdır.² Çocuğa güvenmek de bu noktada önemlidir. *Güvenmek*, çocuğun yeteneklerinin açılıp gelişmesini sabırla beklemek ve ümit etmek yanında, bunların gerçekleşmesi için ona fırsat vermek demektir.³

Yukarıda bahsettiğimiz *ilgi, sorumluluk, tanıma, saygı ve güven* unsurları, aynı zamanda *sevginin* etkin özellikleridir. Dolayısıyla sevgi olmadan bu konularda girilen etkinlikler başarıya ulaşamaz. Bunun gibi, bu unsurları içermeyen sevgi de faydalı olmaktan çok gelişimi engelleyici aşırı düşkünlükten öteye geçemez.⁴ O halde, ailelerin temel tutumu, çocuğa etkin bir sevgi ile yaklaşmak ve onu uyarıcı zenginliği ve tutarlılığı olan bir ortamda sevdirecek eğitmek olmalıdır. Sevdirecek eğitime isteği, bizi sevmeye götürür ve "*sevgiyi ancak sevgi uyandırabilir, sevgi öğretebilir.*"⁵ İnsanoğlu sevme yeteneğini, sevilerek kazanır. Dolayısıyla insanın sevmeden önce seilmeyi öğrenmesi gerekir.⁶ Dinin yaşanmasında görülen rahatsızlıklarda, vaktinde temel güven duygusunun yaşanmaması, çocuğun gerçek sevgiyi tadamaması ve buna bağlı olarak sağlıklı bir gelişme sağlanamamasının rolü büyüktür.⁷

Özdeşim modeli olan ana-baba bilmelidir ki, çocuğa nasıl davranırsa, benzer davranışı da onda görecektir. Aşırı baskıcı ve

1 Jacquin, *age*, s. 24.

2 bk. J. J. Rousseau, *Emile*, yay. haz., Ü. Akagündüz, İstanbul 2003; s. 57-58, 86; Montessori, *age*, s. 25.

3 Jacquin, *age*, s. 47.

4 Şükran Oğuzkan-Güler Oral, *Okul öncesi Eğitimi*, İstanbul 1987, s. 13.

5 Bovei, *age*, s.199.

6 Yörükoğlu, *age*, s. 137.

7 Yavuz, *age* (1994), s. 63.

otoriter tutumlar kadar aşırı serbest ya da aşırı koruyucu tutumlar da olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Doğru olan; *güven verici ve hoşgörülü* tutumlardır. Böyle bir tutumda kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir ve bu sınırlar içerisinde çocuk özgürdür, söz hakkı vardır, sevgi ve teşvik görür. Bu durum çocuğun kendine güvenen, karar verebilen, girişim cesareti bulabilen ve sorumluluk taşımamasını öğrenen toplumsal bir birey olmasına ve benlik saygısı kazanmasına yardım eder.⁸

Çocuğun dinî gelişiminin onun kişilik gelişiminden büsbütün ayrı olmadığına temas etmiştik. Çocuğun zihninde kutsal ve manevî bir alemin varlığı, onun yaşadığı gerçek hayatla ilişkilidir. Bu bakımdan aile, dinî yaşantılarla çocuğun beklentilerinin ve özlerninin bir bütün olarak gerçekleştiği, tatmine ulaştığı güvenli bir ortam sunmalıdır.

Hayatın ilk yıllarındaki din eğitimi ve öğretimi, dinî bilgileri bütünüyle çocuğa aktarmak demek değildir, ruh ve zihin kabiliyetlerini işleterek dini anlamaya hazırlamaktır. Bu nedenle dinî ilginin yoğun olduğu fakat dinî düşüncenin teşekkül etmediği ilk çocukluk dönemlerinde çocukların tecrübelerini zenginleştirmek, kendi kendilerine dua etmesine imkân hazırlamak ve çocukların bazı konuları soru haline getirebilmesine fırsat tanımak gerekmektedir.⁹

Okul öncesi dönemdeki bütün öğrenmelerde, çocukların ilgi duydukları, soru sordukları, kısaca hazır olduklarının işaretini verdikleri konulardan başlamak en olumlu yaklaşımdır.¹⁰ Çocukların 3-4 yaşlarından itibaren yetişkinleri soru yağmuruna tuttıklarına, bu arada dinî içerikli pek çok soruya da yer verdiklerine işaret etmiştik. Bu soruları geçiştirmeye çalışmak, cevapsız bırakmak çocuğun öğrenme merakını ve heyecanını körelttiği gibi, yetişkinlere karşı güvenini de sarsar. Ancak, bu dönemdeki soruların çocuğun gelişim özelliklerine uygun olarak cevaplandırılması gerçekten kolay olmamaktadır ve bu soruların tek bir doğru cevabı da yoktur. O halde sorular karşısında yapılacak olan; çocukla empati kurarak

8 Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, s. 34-35, 41-42.

9 Selçuk, *age*, s. 173, 175.

10 bk. Ayla Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, İstanbul 2004, s. 133.

onun dünyasına girmek, duygu ve düşüncelerini paylaşmak; Neyi niçin öğrenmek istediğini anlamaya çalışmak; Sorduğu kadarına çocuğun anlayış, kapasite ve tecrübelerine uygun olarak sade ve kısa cevaplar vermek; Hangi nedenle olursa olsun çocuğun sorularına gerçek dışı cevaplar vermeye kalkışmamak; ve hepsinden önemlisi de yeni sorular sorması için onu yüreklendirmektir. Bu esnada ciddî ve inandırıcı olmanın da son derece önemli olduğu unutulmamalıdır. Çocuğun öğrenme girişimlerini destekleyerek sorduğu sorulara anlayabileceği biçimde uygun cevaplar veren sevecen ve ilgili yetişkin modeller, çocuğun bu dönemi başarıyla atlatarak, bir sonraki döneme ilerlemelerine yardımcı olurlar.

Ne var ki, yetişkinler, yaptıkları yanlışlarla çocukta ruhsal krizlere de neden olabilmektedirler.¹ Mesela, Allah korkusunun aşırı derecede kullanılmasının, çocuğun duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilediği ve böyle bir tutumun çocuğun Allah'tan ve dinden uzaklaşması için *en iyi yol* olduğu uzmanlar tarafından ironik bir yaklaşımla ortaya konmaktadır.² Annesinin sözünü dinlemeyeni taş yapan, yemeğini yemeyeni cezalandıran, yalan söyleyenin dilini kesen bir Allah tasavvuru, çocuğun sürekli kendisini aşağılamasına, kendisini suçlamasına yol açmakta ve ruh sağlığını bozabilmektedir.³ Bu yöntem ne doğru bir din eğitiminin ne de sağlıklı bir üst benlik oluşturmanın yoludur. Bu durumdaki çocuk, geliştirdiği sorumluluk duygusu ile değil, kendi dışındaki üstün güçlerin korkusuyla davranır.⁴ Bu da çocuğun Allah'a karşı, korkuyla karışık bir öfke geliştirmesine neden olabilir.

Öte yandan günün birinde yapılan tehditlerin ve korkutmaların aslının olmadığını anlayan ve kaç defa "*Allah'ın kendisini taş yapacağı*" korkusu ile beklediği halde bunun gerçekleşmediğini gören çocuk, ondan sonra bu tür tehditlere kulak asmayacak, kendi istediklerini yapmaya devam edecektir.⁵

1 Bovel, *age*, s. 106 vd.

2 C. G. Salzmann, *Nerede Hata Yaptık*, çev. Z. Karakaya, Ankara ty., s. 86-87; Bu konudaki yanlış tutumlarla ilgili örnekler için bk. Mualla Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı" *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), Ankara ty. s. 207 vd.; Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara 1985, s. 108 vd.; Beyza Bilgin, *İslam ve Çocuk*, Ankara 1991, s. 84-86.

3 Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, s. 256; Öztürk, *agm*, s. 206.

4 Yörükoğlu, *age*, s. 172.

5 Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara 1990, s. 85.

O halde, bu dönemlerde çocukların, kendilerini seven bir yaratıcı fikrine sahip oldukları unutulmamalı ve bu sevgiyi olumsuz yönde etkileyecek her türlü tutum ve davranıştan sakınılmalıdır. Çocuk sevdiği, saygı duyduğu hiçbir varlıkla korkutulmamalı, dinî motifler, asla bir korku unsuru olarak kullanılmamalıdır.

*Yalan nedir? Ceza nedir? Suç ve günah nedir? Niçin bunların karşılığında bir ceza verilmesi gerekir? Bu cezaları kim, nasıl verir? Çocuk bütün bunların anlamlarını kavramadan önce Allah'ın ceza verici bir kudret olarak öğretilmesi doğru değildir.*⁶ Üstelik bu dönemde çocuklar dînen sorumlu da değillerdir.⁷ Okul öncesi dönem çocuklarının bunları anlaması için henüz erken olduğuna göre Allah korkusu, çocuklar suç ve ceza arasındaki ilişkiyi kavrayacak çağa geldikten sonra verilmelidir.

Okul öncesi dönemde çocuklar, Allah korkusu yerine Allah sevgisi ile yetiştirilmelidir. Bunun için, Allah'ın; seven, koruyan, hoş gören, affeden, besleyip büyüten bir varlık olduğu öğretilmelidir. Bütün varlıkların, insana faydalı olması amacıyla Allah tarafından yaratıldığı, Allah'ın bütün yaratıklarını özellikle de çocukları sevdiği ve onları kötülüklerden ve tehlikelerden koruduğu üzerinde durulmalıdır. Çocuk Allah'ı sevmeli, Allah'ın da kendisini sevdiğine inanmalıdır.

Eğer çocuk Allah sevgisine ulaşan bir insan olabilirse başta insanlar olmak üzere bütün yaratıkları sevecektir ve bu sevgi ona, her türlü güçlüğü yenmesinde yardımcı olacaktır.⁸

Keza, çocukluğundan başlayarak Hz. Peygamber'in hayatı çocukların anlayacağı biçimde anlatılmalıdır. Özellikle Peygamberimizin çocuklarla ilişkilerini, onlara karşı gösterdiği ilgi ve şefkati yaşanmış örneklerle⁹ anlatmak ve bunları modellemek, çocukta peygamber sevgisinin uyanması ve gelişmesine önemli

6 Ayhan, *age*, s. 112.

7 bk. Ebu Davûd, *Hudûd* 16; Tirmizî, *Hudûd* 1.

8 bk. Yavuzer, *age*, s. 256; Ayhan, *age*, s. 112-113.

9 Bu konuda bk. Canan, *age*, s. 148-183; Halis Ayhan, *age*, s. 118-121; Bilgin, *İslam ve Çocuk*, s. 45-57; Mehmet Emin Ay, "Hz. Peygamber ve Çocuklar", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2000, s. 161-180.

katkılar sağlayacaktır. Hz. Peygamber'in hayatının anlatılması esnasında adı geçen şahıslar, model davranışlar ve enteresan olaylar çocuğun ruhunda olumlu izler bırakacaktır. Bu vesileyle çocuk, Hz. Peygamber'in aile bireylerini ve yakın arkadaşlarını tanıyacak, ilişkilerdeki sıcaklığı ve samimiyeti görerek onlara karşı sevgi ve saygı duyguları besleyecektir.

Bu dönemde dinî hislerin, itikatların, heyecanların sorgulamasız kabul edilip ezberlendiği ve taklit edildiği bilinen bir husustur. Buradan hareketle dinî öğretimin salt ezberletilmiş bazı sözler veya hareketler olabileceğini düşünmek din eğitimi dar bir çerçeveye sınırlamak olur. Çünkü görülen veya duyulan bir şeyi sıradan bir biçimde taklit etmenin, bir benimseyiş olmayacağı açıktır.

Dolayısıyla çeşitli duygu durumlarının tecrübe edilerek benliğe mal edildiği, duygu ve hayalin yoğun olduğu bu dönemde din eğitimi, zihinsel odaklardan daha ziyade duygu dünyasına hitap etmelidir. Çocuğa ağır gelmesi kuvvetle muhtemel olan itikadî gerçekler sözel olarak değil bir yaşayış ve duyma biçimi olarak sunulmalıdır.¹ Çocuklara, dinin önemsedığı duyguların ve edemlerin kazandırılmasını duygusal iletişimlerle sağlamak kalıcı bir din eğitimine zemin hazırlayacaktır.² Nitekim çocukların bu dönemlerde duygu ağırlıklı olarak öğrendikleri bilgiler daha sonraki dönemlerde zihin ağırlıklı olarak öğreneceklerinin temelini oluşturacaktır.³

Görülüyor ki, okul öncesi dönemde dinî bilgilerden daha çok, kazanılan alışkanlıklar ve tutumlar önemlidir. Dinî tutumlar, kaçınılmaz olarak çocukların günlük yaşantılarındaki görgülerinin, gözlemlerinin etkisindedir ve aile grubu içerisinde edinilen dinî tecrübelerle sıkı sıkıya bağlıdır.

Aile içinde, çocuklara dini değerleri ve bu değerler üzerinde olumlu davranışları kazandırmanın yolu, onlara görsel zenginlikli model yaşantılarla duygusal mesajlar göndermektir.⁴ Yani çocuklara

1 bk. Selçuk, *age*, s. 74; Konuk, *age*, s. 24, 99-100; Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul 1998, s. 197 vd.

2 Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İstanbul 2003, s.103.

3 Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara 1991, s. 70.

4 Cebeci, *age*, s. 108.

birtakım kurallar ezberletmekten çok, somut örnekler sunulmalıdır.⁵ Bu anlamda yetişkinlerin zevkle aldıkları abdest, huşû ile kıldıkları namaz, sabırla tuttıkları oruç, içtenlikle yaptıkları dua, saygı ile okudukları Kur'an vb. dinî yaşantılar çocuklar üzerinde oldukça etkilidir.

Bu dönemde seccade, tesbih, takke, namaz örtüsü, rahle, hat, levha, iftar, sahur, teravîh, ezan, hatim, mevlid, bayram ve kandil gibi dinî semboller ve merasimler de çocuklar için önemli uyarınlardır. Aile ve çevredeki dinî atmosfer, çocuğun dinî tecrübelerinin zenginleşmesine ve dinî gelişimine katkı sağlar. Dolayısıyla dinî yaşayışın en canlı olduğu, ibadetlerin toplu ve coşkulu bir biçimde yapıldığı mübarek gün ve gecelerde çocukların mabetlere götürülmesi, yetişkinlerle birlikte ibadet etme zevkinin yaşatılması ve zaman zaman da hoşlanacakları maddî ve manevî şeylerle ödüllendirilmeleri onların şimdiki duygularını etkileyeceği gibi ileride özlemle yad edecekleri güzel hatıralar⁶ olacaktır. Yaşadıkları bu tecrübelerden hareketle, dinî hayatın görünen yanından başka, iyilik ve güzelliklerin artmasına, dost ve akraba ziyaretlerine, fakir ve muhtaçların gözetilmesine, yardımlaşma ve dayanışma duygularının gelişmesine sağladığı katkılar üzerinde çocuklarla konuşmak da, onların dinî anlayışlarını geliştirecektir.

Ancak bütün bunlar, çocukları zorlamadan, bıktırmadan, sevdiği bir oyun ve eğlenceden koparılmadan, gereksiz titizliklere girerek onlardan yetişkin davranışı beklemeden, kısaca çocuksu tutum ve davranışlarına müsamaha göstererek yapılmalıdır.

Çocuklarla birlikte önemli şahsiyetlerin kabir ve türbelerini ziyarete etmek, tarihi yerleri ve müzeleri gezmek de onlar için birer *uyaran* vazifesi görecek, soru sormalarına imkan hazırlayacak, yaşantılarının zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Ayrıca sosyal alanda egosantrizmden insan sevgisine, zihinsel alanda ise öznel görüşten nesnel görüşe geçişini kolaylaştırmak için

5 Jersild, *age*, C. III, s.178.

6 Bu konudaki bazı hatıralar için bk. Mehmet Nuri Yardım, *Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları*, İstanbul 1984.

çocukların, diğer çocuklarla ve aynı zamanda doğayla, bitkilerle, hayvanlarla ve çevredeki güzelliklerle karşı karşıya getirilmesi de son derece önemlidir. Zira dünyayı keşfetmesi çocuğu yavaş yavaş kendisinden dışarıya çıkarıp toplum hayatına doğru geliştirecektir.¹ Çocukların sütün inekten, meyvenin ağaçtan, sebzenin topraktan, balığın denizden geldiğini bizzat izlemeleri onlarda yaratılmışlara karşı sevgi ve merhamet duygularının gelişmesini de sağlayacaktır.

Bu dönemde özenle seçilmiş şiirler, masallar, hikayeler, kıssalar ve filimler de, çocukların hayal dünyasını zenginleştiren, din dilini geliştiren ve bunların içindeki iyi modellerle karşılaşmalarına ve bunları özümsemelerine katkı sağlayan önemli malzemelerdir.

Keza günlük yaşamda kullanabilecekleri küçük dualar, şükür cümleleri ve uygun ilahiler öğretmek suretiyle çocukların dinî duygularının beslenip gelişmesine yardımcı olunabilir. Okul öncesi dönemde çocuk ruhuna en uygun ibadet duadır. Çocuk fantezileri ve düşleri, dua içerisinde kendilerine yeni açılımlar sağlayarak ifade biçimine geçerler. Bu da çocuğun gerçek dünya ile iç dünyası arasında bir köprü kurması anlamına gelir.² Çocuğa başlangıçta, kalıp sözlerle ve ezberletilecek dizelerle dua öğretmenin bir sakıncası yoktur. Bunun yanı sıra mümkün olduğunca erken olmak üzere serbest duaya geçilmelidir. Çocuğa kendi kelimeleriyle istediği gibi dua etmesi için izin verilmeli, denemeler yaptırılmalıdır.³ Ancak, dua söz konusu olduğunda "Allah'tan iste sana verir" gibi bir yaklaşımda ısrarcı olmak doğru değildir. Zira gerçek ile hayal alemi arasında gidip gelen bu dönem çocukları için bu durum Allah'ı "bir masal kahramanı" gibi algılamalarına ve kendi sınırları içinde yapmaktan aciz oldukları her isteği duaya dönüştürmelerine sebep olabilir. Bu nedenle bu dönemde çocuklara duanın sahip olduğumuz nimetler için Allah'a bir "teşekkür" anlamı taşıdığı şeklinde bir yaklaşımın benimsenmesi daha uygundur.⁴ Burada önemli olan çocuğun

1 Jacquin, *age*, s. 44-45.

2 Yurdagül Mehmedoğlu, "Erken Çocuklukta Din ve Ahlâk Gelişimi", *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, yay. haz., M. Sevinç, İstanbul 2003, s. 351.

3 Beyza Bilgin, "Çocuğun Manevî Eğitimi", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1986, s. 36.

4 Selçuk, *age*, s. 83; Bu konuda bk. Yurdagül Mehmedoğlu, "0-6 Yaş Çocuğunun Dinî Duygu Gelişimi", *Evin Okula Yakınlaşması ve Değişen Anne-Baba Rollerini*, Ankara 2003, s. 160-170.

Allah'a güven, şükran ve sevgi duygularının gelişmesi için yaratılan ile iletişim kurmasına zemin hazırlamaktır.

Ölümün de çocuklar tarafından merak edilen olaylardan biri olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Psikologlar, bu çağlardaki çocukların cenaze merasimlerinden uzak tutulmasını tavsiye etmektedir. Keza, kabir azabı ve kötülerin cehennemde cezalandırılacağı gibi açıklamalarla ölümün korku konusu olacak şekilde değerlendirilmesi kadar, ölenin Allah tarafından sevildiği için erken öldüğü şeklindeki açıklamalarla sevimli ve aranacak bir şey gibi değerlendirilmesi de sakıncalı bulunmaktadır.⁵ Bunların yerine herkesin bir gün öleceği ve birbirlerini seven insanların tekrar birbirlerine kavuşacağı üzerinde durularak çocukların ahiret inancına hazırlanması daha uygun bir yol görünmektedir. Zira her şeyi bilen ve yöneten yüce bir güce sığınma eğiliminde ölümün payı büyüktür. Bunun yanı sıra yakını kaybeden çocukların büyük bir *yalnızlık duygusu* içerisinde olduğu hatırlanarak, Allah'ın onları koruyacağı, kendilerinin ihtiyacı olan şeyleri yakınlarının temin edeceği ve aslında onların hepsini Allah'ın verdiğini söylemek onları teselli edeceği gibi Allah'a bağlılıklarını da geliştirecektir.

Okul öncesi dönemde çocuk, hangi davranışların iyi hangilerinin kötü olduğuyula ilgili ahlâkî yargılar açısından başkalarına bağımlıdır. O, yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul eder. Çocuk, yaptıklarıyla ilgili olarak, çevresinden onay görürse o davranış iyidir, onay görmezse kötüdür.

Bu bakımdan yetişkinlerin, özellikle anne-babaların hangi davranışların kabul edilebilir ve kabul edilemez olduğu konusunda ortak hareket etmeleri ve bunlara uyulup uyulmadığını gözleyerek kararlı ve tutarlı olmaları ve aynı tepkiyi göstermeleri oldukça önemlidir. Bu tutum, çocuğun yetişkinlere güven duymasını sağlayacağı gibi belirli bir denetime sahip olduğu izlenimini de vermiş olacaktır. Aksi ise çocuğun güvenini sarsacağı gibi, disipline ilişkin kuralları benimsemesini de güçleştirecektir.⁶

5 bk. Yörükoğlu, *age*, s. 199.

6 Gander-Gardiner, *age*, s. 277 vd; Oktay, *age*, s. 166 vd; Çocuğun ailede ahlak eğitimi hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, İstanbul 2005.

Çocuklar, bir şeyi yapmamak için kendilerini frenleyecek güçte değildirler. Onlar hayatı iradeleriyle kontrol etmesini beceremezler. Bu itibarla onaylanmayan bir davranış sergilediklerinde çocuklara güçlükle izledikleri "Yapma! günah! haram!" gibi olumsuz talimat ve eleştiriler yerine, onlara "öyle değil, şöyle yap" gibi alternatifler sunulmalı ve onaylanan davranışları pekiştirilmelidir.

Günümüzde televizyon ve bilgisayar gibi araçların en etkili çevresel faktörlerden biri olduğunu da burada hatırlamak gerekir. Mevcut şartlarda bunların olumlu etkileri yanında maalesef pek çok olumsuz etkisi de bilinmektedir. Çocuklar, kitle iletişim araçları vasıtasıyla aileleri ve yakın çevreleri tarafından kendilerine benimsetilmeye çalışılan kurallar ve normlardan çok farklı olanlarla karşılaşmaktadır. Bu araçların ve yayınların çocuklar üzerindeki etkileri ve bu konuda neler yapılabileceği gerçekten ciddi bir sorundur ve başlı başına üzerinde durulması gereken bir husustur. Ancak şu kadarını söyleyelim ki bunların, çocukları oyalayan, karşısında uslu uslu oturtan, yetişkinlere özellikle de anneye kendi işleriyle uğraşma fırsatı veren sanal bir dadı gibi görülerek çocuklar tarafından kontrolsüz ve yalnız bir biçimde izlenmesine göz yummak yanlıştır. Bunların kullanılmasında en azından seçici olmalı ve çocuklara bu konuda rehberlik edilmelidir.

D. Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi dönem, diğer gelişim alanlarında olduğu gibi dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi ve ileride edinilecek dinî anlayışın temellenmesi için de son derece önemli bir dönemdir. Ülkemiz şartları açısından okul öncesi dönemde çocuğunun din eğitimi en etkin kurum ailedir. Aileler, din eğitiminin, genel eğitimden; dinî gelişimin de dil, zihinsel, sosyal, duygusal vb. gelişimlerden bağımsız olmadığını bilincinde olarak bu dönemde şu ilkeleri daima göz önünde bulundurmalıdır.

1. Eğitim, her şeyden önce sağlıklı bir iletişimi ve rehberliği gerektirir. Sağlıklı bir iletişim ve rehberlik için ilk şart hiç kuşkusuz muhatabı çeşitli özellikleriyle tanımak, ihtiyaç ve beklentilerini bilmek ve bunlara uygun ortamlar oluşturmaktır. Bu bakımdan, çocuğun içinde bulunduğu dönemin gelişim özellikleri ve buna

paralel olarak dinî duygu ve düşünce gelişimi ile bunlar arasındaki etkileşim iyi bilinmelidir. Bununla birlikte her çocuğun, bireysel ayrılıklar gösterebileceği unutulmamalıdır.

2. Duygu ve hayal dünyasının yoğun olduğu bu dönemde ezbere dayalı zihin eğitiminden daha çok, çocuğun ruhuna hitabeden duygu eğitimine ağırlık verilmelidir. Bu anlamda çocuğun çevresindeki varlıklara, iyilik ve güzelliklere, ahenk ve düzene karşı ilgisini ve sevgisini canlı tutmak son derece önemlidir. Bunun için de bunları görmesi, duyması, dokunması, izlemesi sağlanmalı ve edindiği izlenimler, gözlemler, duygular ve tasarımlar içtenlikle paylaşılmalıdır.

Çocuğun yetişkinlerle duygusal birliktelik ve paylaşım içerisinde olması, dinî gelişimi açısından büyük değer taşımaktadır. Bu bakımdan çocuklarla dinî yaşantıları gözlemleyecekleri ortak paylaşım alanları ve duygusal iletişim atmosferi oluşturulmalıdır. Buralardaki zengin yaşantılar ve bol uyaranlarla çocukların soru sormalarına fırsatlar verilmeli, soruları da önemsenerek, anlayacakları biçimde ve doğru olarak cevaplandırılmalıdır.

3. Bu dönem korkuların ve kaygıların yoğun olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla sevgi merkezli eğitim esas olmalı, korkuya dayalı yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Sevgi merkezli eğitimde *sabır, hoşgörü, güven, paylaşma ve rehberlik edici denetim* önemlidir. Bu anlamda tamamen denetimden uzak aşırı serbest tutumlar kadar, aşırı müdahaleci, baskıcı, korku ve kaygı verici ya da aşırı korumacı tutumlardan da kaçınılmalıdır.

4. Çocuğun bir yetişkin gibi davranamayacağı bilinmeli ve "olduğu gibi" kabul edilmelidir. Yani onun "çocuk" olduğu ve henüz pek çok şeyi anlaması, kavraması ve yapabilmesi için zamana ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır. Bu konuda en uygun yol, ona bir yetişkin gibi değer vermek ama ondan yetişkin davranışları beklememektir.

5. Olumlu çevre faktörlerini zenginleştirirken, olumsuz çevre faktörlerini denetim altına almak son derece önemlidir. Buna rağmen çocukların bir takım istenmeyen davranışları olacaktır. Bu durum karşısında çocuğu eleştirmek yerine alternatifler sunarak onu doğru

olan davranışa yönlendirmek ve doğru davranışları pekiştirmek esas olmalıdır.

6. Çocuklar, söylediklerimizden çok yaptıklarımızı örnek alırlar. Bu nedenle yapılması gereken; onlara uzun nutuklar çekerek ders vermek değil yapmasını istediğimiz davranışları bizde görmesini sağlamaktır. Bu arada söylediklerimizle yaptıklarımızın gelişmemesine de özen göstermeliyiz.

Bütün bunları yaparken, Peygamberimizin; *"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz"*¹ buyruğu, temel ilkemiz olmalıdır.

Bu konuda ailelere yardımcı olmak ve istifade edecekleri sağlıklı bir zemin oluşturabilmek için önerilerimizi de şöyle sıralayabiliriz:

1. Çocukların nasıl bir dinî gelişim gösterdikleri, gelişimlerinin farklı evrelerinde nasıl bir din eğitime hazır oldukları, yetişkinlerin onların fizyolojik ve psikolojik gelişimlerine paralel bir din eğitimi nasıl gerçekleştirebilecekleri gibi konularda ülkemizde yapılmış bilimsel araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu konulardaki bilimsel veriler genellikle evrensel kabul edilmekle birlikte daha çok batı kaynaklıdır ve az çok o çevrede yaşanan dinî kültürün izlerini taşımaktadır. Sağlıklı bir din eğitimi verebilmemiz için öncelikle bu konulardaki bilimsel araştırmaların ülkemizde de yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır. Başta İlahiyat Fakültelerinin Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Din Eğitimi Anabilim dalları olmak üzere Eğitim Fakülteleri ve çeşitli fakültelerin Psikoloji, Sosyoloji ve ilgili diğer bölümleri, kendi metodolojileri çerçevesinde yapacakları araştırmalarda bu konulara da yer vermeli ve ortaya çıkan ürünler ana-baba eğitimi destekleyecek tarzda yayına dönüştürülmelidir.

2. Çocukların dinî gelişimlerini destekleyecek yeterli materyale de maalesef sahip değiliz. Çocukların dinî gelişimlerine uygun şiir ve hikaye kitapları, şarkılar, ilahiler, bilgisayar oyunları ve çizgi filimler zenginleştirilmelidir. Bunun için; Mesnevî, Bostan Gülistan,

¹Buhari, *İlim* 11; Müslim, *Cihad* 5.

Kelile ve Dimne gibi klasikler; Nasrettin Hoca, Keloğlan, Karagöz-Hacivat, Battal Gazi, Koroğlu, Dede Korkut gibi kahramanlar, önemli kültürel mirasımızdır. Bunlar, çocukların anlayabileceği şekilde güncellenmeli ve bu konularda yapılmakta olan çalışmalarda uzman desteği sağlanmalıdır.

Ayrıca oyuna düşkün olan bu çağ çocukları için, içerisinde dinî hayati ve dini kavramları sembolize eden unsurlar taşıyan yapıbozlar, legolar, boyama kitapları ve bulmacalar da oyuncak olarak kullanılabilir önemli malzemelerdir.

3. Ülkemizdeki okul öncesi eğitim kurumlarının programlarında doğrudan olmasa bile çocukların din ve ahlâk gelişimini destekleyecek konular ve etkinlikler yer almaktadır. Ancak bunlar, bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Oysa çocukların sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi, bütün gelişim alanlarının gözetilerek ve her alandaki ihtiyaç ve beklentilerinin doyurularak verilmesine bağlıdır. Bu dönemde çocukların ilgi ve merakları içerisinde dinî içerikli pek çok konu bulunduğu açıktır. O halde bunların da öğretim konusu yapılarak dinî gelişimle diğer gelişim alanlarının olumlu etkileşiminin sağlanması gerekmektedir. Bunun için, öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştiren bölümlerin programlarında çocukların dinî duygu ve düşünce gelişimi ve bu konuda onlara yapılabilecek rehberlikle ilgili derslere de yer verilmelidir. Bu kurumlarda halen görev yapan öğretmenler de, hizmetiçi eğitim kurslarıyla bu konularda bilgilendirilmelidir.

4. Okul öncesi kurumlarla, ailenin işbirliği içerisinde olması da büyük önem taşımaktadır. Bu işbirliği içerisinde hem aileler bilinçlendirilmeli, hem de okul öncesi verilen eğitimin sürekliliği temin edilmelidir. Bu, kurumlarla ailelerin vermeye çalıştığı eğitimde çatışma yaşanmaması ve çocukların ikileme düşmemesi bakımından oldukça önemlidir.

5. Halk Eğitimi ve Ana-baba Okulu Projeleri çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nun ailelere, özellikle annelere yönelik olarak 0-6

yaş grubu çocukların eğitimiyle ilgili kurslar¹ yaygınlaştırmalı ve bu kurslarda çocukların dinî gelişimine de yer verilmelidir.

6. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu konuda ailelere destek olabilecek çalışmalara ağırlık vermelidir. Sözelimi, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uzmanların desteğiyle hem ana-baba eğitimine yönelik, hem de çocuklara yönelik kitap, dergi, broşür, CD, VCD vb basılı ve görüntülü eğitim malzemeleri hazırlanabilir. Keza, yaygın din eğitimi çerçevesinde alanın uzmanlarının eğitici olarak katılacağı, bölgesel düzeyde ana-baba eğitimi seminerleri düzenlenebilir. Bu seminerlere belki de öncelikle din görevlilerinden başlanmalı ve onların camilerde ve buldukları çevrelerde ana-babalara rehberlik etmeleri sağlanmalıdır.

Konunun halkı ilgilendiren boyutu ise *talep* ve *takiptir*. Ne var ki, halkta talebin ve takibin oluşması ve bu konunun öneminin kavranması da sonuçta bir eğitim işidir.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Bibliyografya

- ARMANER, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980.
- AY, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Ankara 1987.
- , "Hz. Peygamber ve Çocuklar", *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (as) Özel Sayı, Ankara 2000, s. 161-180.
- AYDIN, Mehmet Zeki, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul 2005.
- AYHAN, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, DİB Yay, Ankara 1985.
- BAYRAKLI, Bayraktar, "Eğitimin Doğum Öncesi Boyutu" *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler) I*, (Şanlıurfa, 15-17 Ekim 1993), Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi

1 Bu konulardaki faaliyetler için bk. Oktay, age, s. 94 vd.

- (İSAV), İlmî Neşriyat, İstanbul ty., s. 169-177.
- BİLGİN, Beyza – SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yay, Ankara 1991.
- BİLGİN, Beyza, *İslam ve Çocuk*, DİB Yay., Ankara 1991.
- , "Çocuğun Manevî Eğitimi", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1986, s. 29-37.
- , "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1986, s. 12-19.
- , "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 8-9, Ankara 1986, s. 21-30.
- BOVET, Pierre, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selahattin Odabaşı, TTK Basımevi, Ankara 1958.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l- Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992
- CANAN, İbrahim, *Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1991.
- CEBECİ, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yay., İstanbul 2003,
- CLARK, W. H., "Çocukluk Dönemi Dini", çev. Neda Armaner, *AÜİF Dergisi*, Ankara 1981, C. XXIV, s. 175-185.
- COLE, L. – MORGAN, J. B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, çev. Belkis H. Vassaf, MEB Yay., İstanbul 1985.
- DODSON, Fitzhugh, *Çocuk Yaşken Eğilir*, çev. Seçkin Selvi, Özgür Yay., 6. bs., İstanbul 2000.
- DODURGALI, Abdurrahman, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- EBU DAVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- ERDEN, Münire – AKMAN, Yasemin, *Gelişim ve Öğrenme*, Arkadaş Yay., 12. bs, Ankara 2003
- GANDER, Mary J.- GARDİNER, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara 1993.

- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 2003.
- İBN HANBEL, Ahmed, *Müsnedü Ahmed İbn Hanbel*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- JACQUIN, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976.
- JERSILD, Arthur T., *Çocuk Psikolojisi I-II*, çev. Gülseren Günçe, AÜEF Yay., Ankara 1974, III, Ankara 1972.
- KONUK, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV. Yay, Ankara 1994.
- MEHMEDOĞLU, Yurdağül, "Erken Çocuklukta Din ve Ahlâk Gelişimi", *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, (Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç), Morpa Kültür Yay., İstanbul 2003, s. 346-357.
- , "0-6 Yaş Çocuğunun Dinî Duygu Gelişimi", *Evin Okula Yakınlaşması ve Değişen Anne-Baba Roller*, MEB Yay., Ankara 2003, s. 151-171.
- MONTESORİ, Maria, *Çocuk Eğitimi*, çev. Güler Yücel, Özgür Yay., 3. bs., İstanbul 1992.
- MÜSLİM b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara 1990.
- OĞUZKAN, Şükran- ORAL, Güler, *Okul öncesi Eğitimi*, MEB Yay., İstanbul 1987.
- OKTAY, Ayla, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, Epsilon Yay., 5. bs., İstanbul 2004.
- ÖZBAYDAR, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul 1970.
- ÖZERİ, Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul 2004.
- ÖZTÜRK, Mualla, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı" *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Fak. Yay. 1, Ankara ty., s. 206-210.

- PAZARLI, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.
- PIAGET, Jean, *Çocukta Dünya Tasarımı*, çev. Refia Uğurel-Şemin, MÜAEF Yay., İstanbul 1988.
- ROUSSEAU, J. J. *Emile*, (Yayına Hazırlayan: Ülkü Akagündüz), Selis Kitaplar, İstanbul 2003.
- SALZMANN, C. G., *Nerede Hata Yaptık*, çev. Zeki Karakaya, Birleşik Dağıtım, Ankara ty.
- SELÇUK, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, TDV Yay., Ankara 1990.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- VERGOTE, A., "Çocuklukta Din" çev. Erdoğan Fırat, *AÜİF Dergisi*, Ankara 1978, s.315-329.
- YARDIM, Mehmet Nuri, *Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları*, İstanbul 1984.
- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yay., Ankara 1983.
- , *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul 1994.
- YAVUZER, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- , *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 4. bs., İstanbul 1988.
- YAZIR, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul ty.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruhu Sağlığı*, İş Bankası Yay., 14. bs., Ankara 1988.

Başkan: Doç. Dr. Sefa SAYGILI

Ahmet Koç hocama teşekkür ediyorum.

Değerli misafirler özellikle son yıllarda ülkemizde bir misyonerlik akımı var, dikkat ederseniz içimize kadar girmiş durumda. Ben geçenlerde Siirt'e gittim. Oradaki belediye başkanı

yardımcısı arkadaşımız altı tane kilise olduğunu söyledi. Siirt gibi ufacık bir yerde. Nüfusu Rize kadar bile yok düşünün. Bununla ilgili bana son zamanlarda böyle Hıristiyan olan gençler getirilir, aileleri tarafından veya başkaları tarafından, çok sıklaştı bu, dikkatimi çekiyor. Bunlardan birini örnek vermek istiyorum. O gence dedim ki ben "sen din eğitimi görmedin mi? İslamiyetin neyini gördün ki Hıristiyanlık'a geçtin? Dindar bir aileden gelmiyor musun?" "Aksine, dedi. Benim babam çok dındardır. Kendisinin sakalı olan, devamlı namazını kılan birisidir ama dedi, bütün şu yaşa geldim, yirmi bir yaşındaydı, bana hep azap çektirdi, işte namazım beş dakika geçti, niye geç kaldın dövdü beni, şu yaptığın haramdır dövdü beni, şu yaptığın şey başkalarının yanında küfretti bana, bütün hayatım azapla geçti, sonra kendi ipimi elime aldığım zaman babama karşı hırsımı nasıl giderebilirim diye düşündüm onun en sevmediği şeyi yaptım, Hıristiyan oldum dedi. Gerçekten sevdirmek çok önemli. Sevdirecek yaptırılmazsak maalesef başka yollar için içine girebiliyor.

Şimdi Hamit Er Bey, buyurun.